

ÖZEL SAYI: 19

HECE

ISSN 1301-210X

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ YIL:14 SAYI:157 OCAK 2010

BİR ENTELLEKTÜEL TEDİRGİN
CEMİL MERİÇ

157

2.
BASKI

CÜMLE YAYINLARI

BİZİM CADDEDEN PORTRELER • PORTRÉ • 192 Syf / **ELEŞTİREL SÖYLEŞİLER** • Mehmet Can Doğan • SÖYLEŞİ • 208 Syf / **BÜYÜK HARBE NASIL GİRDİK?** • Rauf Ahmet • HATIRA • 200 Syf / **ARTA KALAN** • Kâmil Aydoğan • GÜNLÜK • 220 Syf / **YARASINI SAKLAYAN ŞEHİRLER** • Atif Bedir • GEZİ-ANLATI • 114 Syf / **BENDEN SUAL EDERSENİZ** • Ahmet Yaşar Ocak • SÖYLEŞİ • 320 Syf / **DIYAR-I MANAS** • Muharrem Sevil • GEZİ-ANLATI • 112 Syf / **KÖLELER ARASINDA BİR ŞEHZADE** • Terry Alford • BİYOGRAFİK ROMAN • 320 Syf / **TÜRKİYE EDEBİYAT DERGİLERİ ATLASI** • Selçuk Küpçük • SÖYLEŞİ • 284 Syf / **İKİ YÜZ** • Mehmet Ayıcı • PORTRÉ • 376 Syf / **MEHMET AKİF** • Süleyman Nazif • BİYOGRAFİK İNCELEME • 216 Syf / **YAŞAMA TUTKUSU** • Irving Stone • BİYOGRAFİK ROMAN • 680 Syf

Reşit Galip Cad. Hatır Sk. 23/2 GOP-ANKARA Tel: (0312) 437 08 85 Fax: (0312) 437 08 87

e-posta: bilgi@cumleyayinlari.com www.cumleyayinlari.com

HECE
YAYINLARI

HECE
AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ

HECE
ÖYKÜ
iki aylık öykü dergisi

ÖZEL SAYI: 19

HECE
AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ YIL 14 SAYI 157 OCAK 2016

BİR ENTELLEKTÜEL TEDİRGİN
CEMİL MERİÇ

157

2.
BASKI

HECE ÖZEL SAYILARI

- 1- Türk Öykücülüğü
- 2- Türk Şiiri
- 3- Ahmet Hamdi Tanpınar
- 4- Türk Romanı
- 5- Diriliş ve Sezai Karakoç
- 6- Eleştiri
- 7- Edebiyat ve Nuri Pakdil
- 8- Hayat/Edebiyat/Siyaset
- 9- Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek
- 10- Çocuk Edebiyatı
- 11- Hareket ve Nurettin Topçu
- 12- Mektup
- 13- Nâzım Hikmet
- 14- Cahit Zarifoğlu
- 15- Mehmet Âkif Ersoy
- 16- Modernizmden Postmodernizme
- 17- Yahya Kemal Beyatlı
- 18- Şehirlerin Dili
- 19- Cemil Meriç
- 20- Yerlilik
- 21- Rasim Özdenören
- 22- Gezi
- 23- Kemal Tahir
- 24- Medeniyet
- 25- Muhammed İkbâl
- 26- İslâm Medeniyeti
- 27- Orhan Kemal
- 28- Batı Medeniyeti
- 29- Peyami Safa

HECE

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ
ISSN 1301-210X

YIL: 14 SAYI: 157

1. Basım: Ocak 2010

2. Basım: Mart 2015

(Her ayın birinde yayımlanır.)

Yayın Türü: Yerel Süreli

Hece Yayıncılık Ltd.Şti. Adına

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: Ö. Faruk Ergezen

Yönetim Yeri

Konur Sk. No: 39/1

Kızılay/Ankara

İletişim

Tel: (312) 419 69 13 **Fax:** (312) 419 69 14

İnternet Adresi: www.hece.com.tr

e-mail: hece@hece.com.tr

P.K. 79 Yenışehir/Ankara

Dizgi-Düzeltili: Hece

Teknik Hazırlık: Bülent Güler

Kapak: Sarakusta web: sarakusta.com

Baskı: Dumat Ofset

Tel: (0.312) 278 82 00

2015 Yılı Abone Bedeli:

Yıllık: 110 TL.

Kurumlar İçin: 295 TL.

Yurt Dışı: 150 Euro

Posta Çeki: 149582

Hece Basın Yayın Ltd. Şti.

Gelen yazılar yayımlansa da yayımlanmasa da geri
verilmez. İnkelerimize uymayan ilânlar alınmaz.

Baskı Tarihi: 31.03.2015

Hece/Bir Entelektüel Tedirgin: Cemil Meriç 5

Cemil Meriç Kronolojisi 14

Hasan Aycın/Çizgi 21

I. BÖLÜM: HAYATI, KİŞİLİĞİ, DÜŞÜNCESİ (22-202)

Mustafa Şahin/Demir Leblebi Çiğneyen Adam: Cemil Meriç 22

Akif Emre/Öteki Seyyare Ne Yöne Düşer? 32

Necati Mert/Cemil Meriç ve Düşünce Dünyası 37

Kadir Canatan/Medeniyet Araştırmacısı ve Tasarımcısı Olarak
Cemil Meriç'in Medeniyet Perspektifi 46

Ekrem Özdemir/Cemil Meriç Lâneti 61

Barbaros Akçakaya/Ruhunu Arayan Adam 66

Ali Ayçıl/'Hangi Hikâye Eski Değil ki? veya Hangi Hikâye Eski?' 72

Ercan Yıldırım/Cemil Meriç, Mensubiyet ve İslâm 77

Vefa Taşdelen/Cemil Meriç'te Yabancılaşma Sorunu 92

M. Murat Özkul/Doğu ve Batı'nın Arasında: Cemil Meriç 101

Ali Galip Yener/Cemil Meriç'in Denemeciliği Üzerine Notlar 109

Ali K. Metin/Cemil Meriç'te Aydın Tasavvuru 116

Süleyman Hayri Bolay/Cemil Meriç'in Çağdaş Düşünce Hayatımızdaki Yeri 126

Kenan Çağan/Cemil Meriç'in Osmanlı ve Cumhuriyet Üzerine Düşünceleri 134

Sezai Coşkun/Düşüncenin Celâdeti: Cemil Meriç'in Düşüncesinin
Kaynakları Üzerine 146

Murat Erol/Cemil Meriç'in Sosyolojik Kaderi 156

Celâl Fedai/Baş, Kitaba Boş Yere Eğilmiş Olmayacak 170

Necip Tosun/Cemil Meriç'in Çağdaş Düşünür ve Sanatçılara Bakışı 176

Tanıl Bora/Cemil Meriç: Tutarsızlığın Verimi 186

Yusuf Turan Günaydın/Cemil Meriç'te Tasavvuf Üzerine Bölük Pörçük Notlar 198

II. BÖLÜM: EDEBİYAT VE KÜLTÜR... (203-320)

Özlem Fedai/'Dehayı İzm'e Hapsetmeyen Bir Aydın Olarak Cemil Meriç'in
Sanat ve Edebiyata Bakışı 203

Gönül Yonar Utku/Mihraba Sığınmak 214

Hayriye Ünal/Zevk-i Selim Sahibi ve Coşkun Bir Eleştirmen: Cemil Meriç 223

Hilmi Uçan/Fransız Edebiyatı ve Cemil Meriç 230

Gürsel Aytaç/Cemil Meriç'in Karşılaştırmalı Edebiyatçılığı Üzerine 235

Bekir Şakir Konyalı/Cemil Meriç'in Mihenk Taşı: Balzac 240

Ali Emre/Cemil Meriç ve Ansiklopedik Düşünce 246

Mehmet Narlı/Cemil Meriç ve Roman 251

Şaban Sağlık/Cemil Meriç Düşüncesinin Anahtar Kavramları 262

Salih Nurdağ/Meriç'in Sihâm-ı Kazâ'sına Hedef Ol(may)an Şairler 290

İdris Ekinci/Cemil Meriç'in Batı Düşüncesiyle Diyaloğu ve
Tercümelelerindeki Perspektifi 302

Kurtuluş Kayah/Cemil Meriç'i Okuma Serüveni ya da Cemil Meriç'in Düşünsel
Etkisinin Süreç İçinde Yitip Gitmesi veya Hepten Deforme Olması 310

İbrahim Demirci/Cemil Meriç'in Diline İlişkin Bazı Dikkatler 316

III. BÖLÜM: ESERLERİNİN BAKIŞ AÇISI (321-402)

- Mustafa Karaosmanoğlu**/*"Bu Ülke" İlhamları* 321
Mustafa Aydın/*Bir Dünyanın Eşiğinde Cemil Meriç* 331
Mehmet Ali Aydemir/*Cemil Meriç ve Saint Simon* 343
Nazan Bekiroğlu/*Jurnallerdeki Trajik Kimlik ve Ruh Hâli* 346
Köksal Alver/*Cemil Meriç'in Sosyoloji Tasavvuru* 354
Asım Öz/*Bir Birikimin ve Konumlanışın Denemelerinde Görme Biçimleri* 361
İshak Yetiş/*Kültürden İrfana* 373
Selim Somuncu/*Konu-Yöntem-Üslup Açısından Kırk Ambar* 377
Abdurrahim Karadeniz/*Mağarada, 'Mağaradakiler' Okumak* 386
Hüseyin Tuncer/*Nemesis'e İnat Körlüğün Nârını İlimin Işığına Çeviren Adamın Aforizmaları* 389

IV. BÖLÜM: SORUŞTURMA (403-442)

- Atasoy Müftüoğlu**/*Çelişkili Bir Varoluş* 403
Abdullah Uçman/*Cemil Meriç İçin Birkaç Söz* 405
Ertuğrul Günay/*Kişiliği ve Düşünceleriyle Cemil Meriç'in Düşünce ve Kültür Hayatımızdaki Yeri* 409
Doğan Hızlan/*Soran Düşünür: Cemil Meriç* 411
Haluk İmamoğlu/*Kategorize Edilemeyen Bir İnsan: Cemil Meriç* 415
Dursun Gürlek/*Cemil Meriç'i Nasıl Tamdım?* 417
Ömer Aksay/*Türk Aydınının İsyân ve Yalnızlık Kategorisinde Cemil Meriç* 420
Mustafa Şerif Onaran/*Cemil Meriç'in Kişiliği* 423
İrfan Çiftçi/*Modern Zamanların Dar Sokağından Açılmış Bir Cümle Kapısı Olarak Cemil Meriç* 425
Hicabi Kırılmaç/*Kitaptan Gemilerle Âlemler Gezen Kaptan* 427
Cemil Ertem/*Bugün Cemil Meriç'i Anlamak ve Anlatmak* 429
Halil Açıkgöz/*Hayranlar Hâlesindeki Yalnız Hilâl: Cemil Meriç* 431
Hüsamettin Arslan 432
Ergün Yıldırım/*İtirazın Entelektüeli: Cemil Meriç* 433
Hasanali Yıldırım/*Kutsal Kâsedir Cemil Meriç* 434
Metin Tavukçuoğlu 435
Talât S. Halman/*Mer-İç-Sellik* 436
Ali Ural/*Cemil Meriç'in Koltuğu* 438
Hüseyin Atlansoy 441
Süreyya Berfe/*Benzersiz Bir Düşünür* 442

V. BÖLÜM: KAYNAKÇA (443-472)

- Yusuf Turan Günaydın-İsmail Çakmak**/*Cemil Meriç Bibliyografyası*/443
A. Yazılar/445 • *B. Kitaplar*/463 • *C. Kitaplarda Bölümleri*/464 • *D. Dosyalar*/466
E. Röportaj, Soruşturma ve Açıkoturumlar/466 • *F. Yazar Sözlükleri, Dizinler, Ansiklopedi Maddeleri*/469 • *G. Eserleri*/470 • *H. Tezler*/471

VI. BÖLÜM: ALBÜM (473-512)

Bir Entelektüel Tedirgin
CEMİL MERİÇ

*Bir adamı tanımak için düşüncelerini, acılarını,
 heyecanlarını bilmemiz lazım hiç değilse.
 Hayatın maddi olaylarıyla ancak kronoloji yapılabilir.
 Kronoloji de aptalların işidir.*
 Cemil Meriç

Yukarıdaki cümleler, Cemil Meriç'i tanımak isteyenler için de bir davet ve aynı zamanda bir kılavuz ve bir uyarı cümlesidir. Onun genel bir ilke olarak söylediği bu cümle, en çok da kendi kişiliğinin, düşüncelerinin, bize bir Cemil Meriç fotoğrafı veren hayatının anlaşılabilmesi için gerekli. Bu hayatın bir bütün olarak düşünceleri, acıları, heyecanlarıyla birlikte toplumsal ortam, tarihsel süreç, kopuşlar, savrulmalar, eklemlemeler, çelişkiler ve sapmalara neden olan yol ayrımlarındaki dikkat ve feraset, aidiyyet bağları ve duygusu gibi daha birçok etkeni ve bileşeniyle birlikte görülerek düşünülüp değerlendirilmesini gerektirir. Cemil Meriç'in hayatı ve kişiliği, bir yanıyla, birkaç eseriyle anlaşılabilir bir yalınlıkta değil, tam tersine, birbirleriyle çelişen ve aynı zamanda bir sarmal hâlindeki duyguların, düşüncelerin, retlerin, kabullerin, değerlendirmelerin, yargılamaların, kesip biçmelerin, kimi zaman bir bütün, kimi zaman da ayrı ayrı kişilik adacıklarının bir araya geldiği çetrefil bir kişilik oluşturur. Çoğu zaman eserlerini ve düşünsel birikimini takdirle karşıladığı, onun gibi inandığını söyleyebilmeyi istediğini bir tür hayranlıkla itiraf ettiği Tanpınar'ın *coğrafya kaderdir* sözündeki bin dokuz yüzlü yılların başlarındaki tarihsel gerçekliğimizi, Cemil Meriç'in hayatında da görürüz. Ailesi bir kuşak önce İmparatorluğun neredeyse bir ucundan diğer ucuna göç eder, Balkanlardan Hatay'a... Çocukluk yılları, yedi cephede hayat mücadelesi veren İmparatorluğun yabancı eller tarafından durmadan çekiştirilişi gibi Müslüman Araplar arasında, Fransız işgali altında Fransızcanın dil/kültür ağının atmosferi içinde geçer ve bir anlamda daha çocuk yaşta, hep eleştireceği aydınların; Jöntürklerin ardından koştuğu sesin ve nefesin uğultusuyla kalbi ve kulakları dolar. Hayatı boyunca şikâyet edeceği yaralarını alır, yükünü sırtlanır. Dağılan İmparatorluğun ardından yalnızca topraklar talan edilmemiş, insanların ruhları da talan edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun büyük bir sancıyla parçalanışı ile Cemil Meriç'in doğum sancısı birleşip âdeta onun ruh dünyasında kristalleşmiştir. Buna Fransız işgali altında Fransızca aldığı eğitim ve Fransız kültürüyle oluşan donanımının ağır yükünü de eklemek gerekir. Bu yükü hayatı boyunca taşımanın sıkıntısını, ruhsal gerilimlerini ve çelişkiler yumağından ibaret feveranlarını, bütün eserlerine ve hayatına

nakşetmiştir. Cemil Meriç'in yaralı sesinin izini, ailesinin toprağından kopan köklerinin serüveninde izlemek de mümkündür. Cemil Meriç'in her an tutuşmaya müsait mizacının da bu serüvene denk düştüğünü eklemek gerekir elbette. Düşmek için hazır olan taşın çekime kapılması gibi Cemil Meriç'in de kişiliğı örölmeye başlar böylece. Lise yıllarından itibaren hem psikolojik ve ruhsal hem de düşünsel savrulmalara açıktır. Bir mıknaatıs gibi çeker ve çekilir. Dinî bir aile atmosferinde yaşanan çocukluk yılları, hafızasındaki izlerinin kolay kolay siline-meyeceğı büyükbaba, baba ve annenin kişilikleri, ne denli savrulursa savrulsun onda bütünüyle kopmayan bir aidiyyet bağı hâlinde hayatının her aşamasında kendisini hissettirir. Her zaman çelinmeye açık bir gönöl, düşünsel etkilere hazır bir zihin ve tecessüs hâli, milliyetçiliğe meyyal bir tarihsel ortam ve coğrafya, sürekli yaygınlaşan siyasal nezleye maruz bir zaman dilimi, marksizm, ateizm gibi *zamanın ruhu* sayılabilecek materyalist, pozitivist salgın, yirmili yaşlarda Fransızcadan çeviriler yapabilecek bir erken büyümenin getirdiğı ve siyasal koşulların ittirmesiyle de tutuklanmaya kadar varan, kişiliğinin olgunlaşmasına, oturmasına, kendini bulmasına zaman tanımayan hızlı, hatta kaygan bir hayat akışı... Çevresindeki hemen her insanla, okuduklarıyla bütünelşerek oluşun bir kişiliktir Cemil Meriç. Hep boğulduğunu söylediğı hayatındaki boşluklar, bu yıllarda oluşur, elleriyle okuyarak ve yazarak kazar onları. Yazarlar, yazarların yarattığı kahramanlar ve bu kahramanların yaşadığı kitaplarla, harflerle, sözcüklerle, cümlelerle durmadan örer dünyasını; diliyle, üslubuyla güzelleyerek cilalar. Bu dünyası büyüdükçe tedirginliğı de büyür, artık ona huzur yoktur. Kendince, *Büyük Tedirginler*'den biridir o.

Cemil Meriç'i Türk düşünce dünyasının genel kabul gören siyasal, ideolojik saflaşma alışkanlıkları içinde ve bu alışkanlıkların yerleşik dilinin tanımlarıyla tanımlamak ve anlamak mümkün değildir. Bu düzlemde görölen ve alışlagelen düşünce adamlarından biri değildir o. Hayat serüveni, geldiğı yerler, yaşadığı gel-gitler, savrulmalarla dolu ömrü ve hiçbir yere *bağlanamayan* biri oluşu itibariyle hiç kimsenin kendisinden görmediğı ama herkesin de kendisinde bir şeyler bulduğu biridir... Bu durum onun, bazen ayırıcı özelliğı, bazen de eksikliği, zayıflığıdır. Kendisi de fark eder bunu ve sorar: Neden hâlâ bir dünya görüşüm yok benim!..

Ama Türkiye'de her düşünce kesimi onda tutacak bir yer bulabilir, bir yanıla kendisine yakın ya da düşman görebilir. Sol; ne denli milliyetçi ya da İslâmî düşünelere sahip olsa da temel kuşukları, seçtiğı ve sürdürdüğü gerçek dostlukları, düşünüş biçimi, yöntemi... itibariyle "ne olursa olsun bizden biridir" diyebilir; Cemil Meriç de buna imkân verir. Milliyetçi/muhafazakâr/sağ ise düşünsel ve siyasal komplekslerini bastırmanın yolu ve bir tür dil simgesi olarak sahiplenir onu. Müslüman kesimse, Cemil Meriç'in düşünelerinden, şüphelerinden, inançlarından, ilişkilerinden, bazı eleştirilerinden rahatsızlık duysalar

da Cumhuriyet Türkiye’inde, solun ve devletin lânetlemediği böyle bir ‘ses’e, bir yalınkılıç Osmanlı ve manevi değerler savunucusuna ihtiyaç duydukları için sahiplenirler. Ümit Meriç’in şu sözleri, çok doğru ve yerinde bir tanımlamadır Cemil Meriç için: “Babama sağcı demek çok yanlış olur, bu ona dar gelir. Solcu demek de yeterli değil. İnsana ve emeğe saygısından ötürü ‘solcu’, tarihimizin ortaya çıkardığı insan tipi açısından ‘sağcı’ydı diyebiliriz. Babam yöntem olarak sonuna kadar Marksistti.”

Sağ/muhafazakâr/milliyetçi düzlemde konuşup yazarken, kendisinin aydın, entelektüel, ansiklopedik müktesebatı yanındaki sağ/muhafazakâr/milliyetçi sığılma karşı öfkelenir. Bazen de bu durumda, bu düzlemde kendi heykelinin büyüklüğünü fark ederek gurura kapılır; kim bilir, belki de bunun için orada konuşup yazıyordu. Yazdıklarını yayınlayan itibar gösteren gazete ve dergiler asıl yazmak istedikleri, itibar beklediği dergiler ve gazeteler değildir. *Yeni Devir* gazetesinde yazmayı haysiyet kırıcı bulur, aslında yazmak istediği gazete *Cumhuriyet*’tir. Bazen celallenir, kelimeler rüzgârları estirir, herkese saldırır, hatta hakaret eder, kırar geçirir çevresindeki o cılız dalları... Bazen de kendisi kırılır, ağır bir hüzne bürünür, her şeyi ve herkesi anlamaya çalışır. Aforizmalarla, anekdotlarla o kadar çok isim üzerinden konuşur ki okuyanın ve dinleyenin ağzı açık kalır, başı döner.

Tanımlarıyla sağı da solu da mahkûm eder: Sağ sığıdır, cehalettir, kilisedir, faşizmdir, yakın tarihin günah tekesidir... Sol papağandır, öğretilenleri tekrar eder, topaldır, koltuk değnekleriyle yürür, hareket edebilmek için mutlaka bir batılıya muhtaçtır, sembollere ve sloganlara mahpustur, reçete ister... Her iki taraf da kendisini takdir etmekten, yazdıklarını anlamaktan uzaktır.

Cemil Meriç’in solculuktan milliyetçiliğe, sonra da İslâm’a geçtiği söylenir, kendisi de hayatından her söz edişinde sık sık dile getirir bunu. Oysa Cemil Meriç’in dolaştığı düşünce atlasına yakından bakılınca *geçtiği* sınırların hiç de belirgin olmadığı görülür. *Şimdi* olduğu yerden sıkıldığında (sıkılabilmesi için o kadar nedeni vardır ki her zaman) önceki durduğu yerleri özlemle anar. Kolay kolay toptan reddetmez, köprüleri bütünüyle atmaz. “Dilimle, heyecanlarımla, yarım *Büyük Doğu* kadrosundanım. Düşüncelerimle, inançlarımla *Yön*’e yakınım. Bu bir kokuş, bir parçalanıştır.” Sol da sağ da kavram olarak saçmadır, bizi ifade edemez, yanlıştır ama kendisi de zaten bütünüyle bu yanlış ülkeyi en iyi şekilde temsil eden bir düşünce adamı değil midir zaten?

Âdeta onun düşünce ve inanç atlasında sınır yoktur; aslında düşünce ve inanç atlaslarında sınır olmaması gerekir. Onun düşünce adamı oluşunun en özellikli yanlarından birisi de budur. Cemil Meriç’in düşünce atlasının en belirgin çizgilerini. Batı (Fransız) düşünce ve edebiyat müktesebatıyla elde ettiği *düşünsel değerleri ve yöntemleri* oluşturur. Bu değer ve yöntemlerle ördüğü kendi düşün-

ce duvarının yanında, başka bütün duvarlar alçak görünür gözüne. Yalnızca Hint düşüncesini koyar bu duvarın yanına; koyar, çünkü ona da Batılı yöntemlerden ve yollardan ulaşmıştır zaten. Hint düşüncesi ve edebiyatı söz konusu olduğunda, Pali metinleri üzerinde doğrudan çalışan Âsaf Halet Çelebi'nin emeğini anmaz bile. İlk ve tek olan kendisidir bu konuda da. Sosyalizm söz konusu olduğunda da böyledir, Saint Simon'u o keşfetmiştir ama Türk solu onu anlamaktan âcizdir.

Cemil Meriç'in düşünsel atlası, hep en uç köşeleriyle belirgindir hafızamızda. Sizin durduğunuz yer neresi olursa olsun, onun çağırıldığı en uçların cazibesi ve düşünürden daha çok bir eylem adamı dilinin ateşli ayartıcılığı çeker sizi. Kendisinin de üzerinde olduğu bu atlastaki izlekler de bir düşünce derinliğiyle değil, daha çok sıçrama taşlarıyla döşelidir ve hep uzun atlamalara, düşüslere ve kalkışlara teşnedir. Bununla birlikte düşünme, düşündüğünü söyleyebilme, eleştirme, tavır alma ve uçsuz bucaksız bir düşünce ve kültür yolculuğuna çıkma cesareti kazandırmak gibi çok önemli bir işlevi vardır kaleminin ve sözünün. İnsanın, bir konuya birçok yönden bakabilmesi gerektiğini öğretir. Onun yaralarıyla yaralanmaktan korunabilmeyi başarırsanız, öğreneceğiniz çok şeyler vardır kendisinden.

Yanıandan ve karşısından yapılan bütün tanımlamalara rağmen Cemil Meriç bir *muhafazakâr* değildir. Neredeyse *muhafaza ettiği bir şey* de yoktur.

Arafta bir yalnızım, der ama arafta değildir. Kendisini böyle tanımlamaktan haz duyar. Neye, nasıl inanıp inanmadığı ayrı bir konu olmakla birlikte inandığını söyleyen bir insan nasıl arafta olabilir? Bununla birlikte şüpheli düşüncü önemseyişle inanmaya karşı hasreti arasında hayatı boyunca sıkışıp kalmıştır. “Tefekkür, tereddüttür, şüphedir; imanla inkâr arasında bocalayıştı.” der, bir tefekkür adamı olarak ve âdeta kendini tanımlarcasına. Hayatı boyunca, ister inançları açısından, isterse bir düşünce adamı ve entelektüel oluşu açısından olsun, içlerinde dolaşmış durduğu kitaplardan öğrendiklerinin ve kuşkularının elinden yakasını bir türlü kurtaramayan Batılı bir entelektüel ve aydındır o. Saint Simon, Balzac ve Sartre alanlarında onun için âdeta birer ufuktur. Sosyalizme adanmadığı için Saint Simon, romancı olamadığı için Balzac, aydın olarak meydana inemediği için de Sartre olamaz. Başardıklarında da başaramadıklarında da hep bir Sartre'la boy ölçüşme vardır içten içe. Evet, muhalif ve eleştirel düşüncü, Batı düşüncesine ve kültürüne dair müktesebatı, pervasız, hatta zaman zaman küstah dili, her düşünceye ve inanca karşı mesafeli duruşu ile Batılı bir entelektüel ve aydındır.

Cemil Meriç üzerine yazmak ve konuşmak, ilk bakışta çok kolay görünse de onun hakkında bir şey söylemek oldukça zordur. Hem kendisi hem de başkalarıyla ilgili söyledikleri, söyleyiş biçimi, dili, üslubu, yargıları, kendisine yaklaşımı hapseder. Çelişkili, atak, pervasız, küstah, ukala, yalnız ve son derece tedirgindir; çatışmacı, kavgacı ve kibirlidir: “Yalnızdır, sadece kitapların dünyasına sığınır. Tedirgindir, ne ateizm ne sosyalizm ne Türkçülük, arayış içindeki bu zekâyı tat-

min etmekte, rahatlatmaktadır. Küstaktır, bulduğuna inandığı çözümlerle mağrur, etrafındakileri küçümsemektedir... Şuurundaki devrimler sonucu imandan şüpheye, şüpheden inkâra, inkârdan maddeciliğe geçer; ama sığındığı her kale onu çevresinden bir kat daha koparır, insanlardan bir kat daha uzaklaştırır. O artık bir olmayanın veya olacağın peşindedir.” (Bu Ülke) Kendisi savrulur ve sizi de savrulara çağırır. Ruhu vehimler arasında tedirgin bir hâlde kıvrır: “Vehimlerinden bir kâbus halk eden hasta ve zavallı bir beyin”dir. Acı, aşk, ıstırap, yalnızlık, öfke, hüznün, kırgınlık, korku, sevgisizlik, nefret ve kinle örülen dünyasını, bir kahraman edası, tavrı ve duruşuyla tamir ve tatmin eder. Tatminsizlik, sevgisizlik, körlük, cinsel açlık duygularıyla kavrulur sürekli. “Benim hayatım hep korkularla geçti.” der; kendisine ibne denilmesinden korkar, takip edilmekten korkar, kitaplarının yayımlanmayacağından, işsiz kalacağından korkar, karısının kendisini sevmediğini, oğluyla arasının mütemadiyen açılması nedeniyle ve dostlarının kendisini terk edeceğini düşünerek yalnız kalmaktan, böylece sürekli kafasının içinde kazarak derinleştirdiği o dipsiz kuyuda boğulmaktan korkar. İçindeki bir türlü atamadığı gerçekliğini dışındaki topluma yükler ve içini serinletmeye çalışır: “Cemiyet belkemiğimi kırdı. Uçmak istediğim zaman ancak sürünebiliyorum.” Onun uçuşması gereken bir insan olduğu hâlde belinin kırıldığını ve süründüğünü hiç kimsenin görmediğini düşünür. Kendisinin sahip olduğu değeri bir türlü göremeyenlerin gözüne daha da trajikleştirerek âdeta sokar durumunu: “Tenin açlığı, gönlün açlığı. Yaşamadım. Çocukluğumu, gençliğimi yaşamadım. Hep kafamın üzerinde yürüdü vücudum.” Koca İstanbul’da yıllarca aç ve yapayalnız kaldığını, bu şehrin kaldırımlarında bir başka aç ve yalnız Cemil Meriç’in daha dolaşmadığını nasıl olur da insanlar bir türlü göremez. Burada da tektir o, bir başkasının yaşayamayacağı bir hayatı yaşar. İşte böyle, “Yaşamak yaralanmaktır.” Yaralarıyla oynamayı, onları kanatmayı, deşmeyi sever. Çünkü yaralarıyla var olur o. Her zaman iki büyük engeli vardır önünde; kibri ve yaraları... İkisini de aşamaz hiçbir zaman. Öyleyse bunları da gösterişli, kimsenin itiraz edemeyeceği bir kelim gösterisiyle güzellemesi gerekir her zaman olduğu gibi. Çocukluğundan itibaren hayatını kuşatan duvarın köşelerini *yoksulluk, cinsel tatminsizlik, gözlerini kaybetme ve sevlime duygusu* oluşturur. Bu duvarların ardında kalan hücrede *müebbetir*. Bu çocuk; *itilmiş kakılmış, düşman bir dünyada dostsuz büyümüştür. Daima başka, daima yabancıdır. Hasta bir gururla pencerelerini dış dünyaya kapayan bir ruha sahiptir bu çocuk. Şefkate susuz, hayata susuzdur. Hapishane, dostların ihaneti, kopuşlar, yuvarlanışlar. Tenin açlığı, ruhun açlığı ve anlaşılamayan bir kalp, anlaşılamayan bir kafa ve anlaşılamayan bir vücut. Dehasıyla yalnız, kültürüyle yalnız, ıstıraplarıyla yalnızdır* (Bu Ülke). Yaralarından birisine en acıtıcı şekilde parmak basar iyice görülsün diye: “Belki çocukluktan bu yana karşılaştığım bütün krizlerin kökü seksüel” der. Her zaman tutunmak istediği bir dal arar ve bulur. Bu dal, kadınlar ve

şöhrettir. Şöhretinin bir türlü evinin sınırlarını aşamadığından, kadınlarınsa kendisini hiç sevmemişinden ve anlayamadığından yakınıdır. Kendisinden ve çevresinden, her geçen gün artarak devam eden en yakıcı bir dille şikâyet edişi, hırçın ve huysuz bir çocuğun durumuna düşürür onu.

Acıttıcı ve ezici bir dili ve lügati vardır. Hemen hiçbir düşüncesinden ve inancından sonuna kadar memnun ve emin değildir. En büyük konuları ve insanları küçük birer cümleyle tanımlar ve çerçeve içine alır. Düşüncelerini ve yargılarını çoğu zaman eleştirel hüküm ve tanım cümleleriyle dile getirir. Herhangi bir konudaki bir yargı cümlesi, başka birçok konu, kişi ve olay için de rahatlıkla kullanılabilir. Kişilerle ilgili yargılamalarının ve tanımlamalarının hemen hepsi de aynı zamanda kendisi içindir. Büyük ve değerli isimleri anarken, bunları yalnızca kendisinin fark ettiğini, kıymetlerinin yalnızca kendisi tarafından bulunduğu bilmesini ister, böyle anlaşılacak bir dil ve üslupla söyler. Saint Simon’u, Balzac’ı başka kim bilir onun bildiği gibi? Bir değer atfederek kendi yanına koyduğu isimler de yine kendisini göstermesi içindir. ‘Türkiye’de iki entelektüel var. Biri benim, diğeri de Attila İlhan’ der. Türkiye’nin entelektüel hayatından seçtiği isim Attila İlhan’dır. Cemil Meriç’i görebilmemiz için Attila İlhan’ın orada durması gerekir.

Murat Beyazyüz’le Erol Göka’nın haklı tanımlarıyla Cemil Meriç, insanları, toplumları, düşünceleri değerlendirirken, yargılar ve tanımlarken *kendisini bir cetvel gibi kullanır* her zaman. Herkesi de bu cetvelle ölçer. Ne ki hiç beklemediği, hatta gururunun tatmin edilmesini beklediği bir anda, iki *yabancı*, onun hiç tanımadığı bir *cetvelle* boyunun ölçüsünü alıverir. Kaderin cilvesine bakın ki bu *yabancı*lardan birisi bir Fransız romancısıdır. Cemil Meriç’in hep övündüğü kütüphanesini görünce sorar: “Bu mükemmel bir Fransız kütüphanesi. Ama siz Türksünüz. Sizin kütüphaneniz nerede?” Hâlbuki o, bir Fransız aydınının evinde bulunmayan kütüphanesi için övgüler beklemektedir. Diğer *yabancı* ise bir Anadolu gencidir. Cemil Meriç’e; “Sen bizden değilsin!” der ve kendisine Anadolu’da bir *yaban* olduğunu hatırlatır. Birden yabancı kitaplar ve isimlerle yükselttiği kaidesinden düşer ve ayakları yere değer, ilk kez kendi toprağına bastığını hissederek.

İnsanları, ya üstlerine sözcükler ve cümlelerle basarak yerin dibine batırır ya da ayaklarının altına sözcüklerden ve cümlelerden kaideler yaparak zirvelere yükseltir. Onun sözcükleri ve cümleleriyle anlatılan insanların gerçekliği, üslup ihtişamının ve sözcük şaşaaasının arasında kaybolur. Düşüncede, edebiyatta, felsefede, üniversitede ve siyasette küçük insanların varlığı onu kahreder ama onları var eden siyasal toplumsal sistem karşısında esastan bir hesaplaşmaya girmez. Bütün bu düzeysizlikler nereden kaynaklanmaktadır peki? O da çağdaşları olan *yaralı bilinçler*, *mütereddit entelektüeller* ve *Ebutalip kompleksi* taşıyan aydınlar gibi ağacın kökünden daha çok yapraklarıyla ilgilidir.

Cemil Meriç'in dilinin ve üslubunun temel dokusunu çelişkili gerçekler, düşünsel gelgitler, cesaretle cevaplanmasını istediği sorularla cevaplarından ürkek kaçtığı sorular, başkalarına konuşurken hep kendisini anlatan dili, hakikatin etrafında dönüp dururken yoklayıp çekilişi, hakikatle temas kurmakta düşünce uçlarının yanıltıcı ve aşırı duyarlılığı oluşturur. Kitaplara değil, âdeta duvarlara yazar, yazdıklarının görülebilmesi için. Dilindeki ve kalemindeki kavga, polemik ve eleştiri keskinliği, bir türlü tatmin olamayan ruhunu besler; bastırılmış, tortulaşmış, katlaşmış tutkularını rahatlatır. Bu kadar eleştiriye dayalı bir düşüncenin ve düşünce adamının söylemek istediği nedir peki? Kendisinin bir düşünür olarak görmediği Sezai Karakoç'un ifadesiyle; "Sürekli eleştiren başkasını yaşar, değer ortaya koyarsa kendisini yaşar." Olumlu ve olumsuz, verdiği bütün hükümlerin birbirleriyle yüzleştirilip daralarının alınması gerekir. Yazdığı her sözcük ve her cümle birer pankart gibi durur kitaplarının sayfalarında. Bunu da açıklar elbette, hayatında gerekçesi vardır bütün bunların: "Üslubumun sertliği, hayatımın açısındandır." Öyleyse hakkı vardır buna. Düşünce ve edebiyat dünyasında kalemiyle vurmadığı, zorlamadığı kapı yoktur âdeta. Onun kurduğu her cümlenin, bir kez ilk anlamıyla, bir kez de nefis savunması anlamıyla okunması mümkündür, hatta gereklidir.

Cemil Meriç, okurlarına, izleyenlerine ve sevenlerine bir yol göstermez, yaşadığı dünyaya ait birbirini tamamlayan, hatta aynı zamanda birbiriyle çelişen bir yığın tanımlamalar yapar. Kimse onun parmağının gösterdiği (zaten göstermez ya) yöne bakmaz; onun cümleleriyle yaralanmış insanlara ve kazılmış yerlere bakar. Herkesin arkasında olmasını bekler ama kendisi önde olmaz. Çünkü kendisi de *istikametini bulmuş* bir düşünür değildir. Hep aradığını söyler. *Seçim yapamaz* bir türlü. Seçtiğini söylediği zaman bile aynı cümlenin ardından, hemen aynı cesaret ve pervasızlıkla seçtiğine karşı kuşkusunu ve eleştirisini belirtir. Her sözcüğüyle ve her cümlesiyle hem kendisini hem de okurunu yaralar; bu yaralarıyla mutludur, onların acısını sever, kutsar; bu yaralar, şikâyetlerini, yakınmalarını sürdürebilmesi için gereklidir. Gerekçesi de hazırdır: *Yaşamak yaralar* çünkü. Bu nedenle ruhen engellidir. Fiziken ise zaten engellidir. İtiraz etmediği bir hakikati yoktur onun. Hep itiraz ederek düşünür; kurar, çatar, diker anıtını, sonra da aynı derecede haklı gerekçeler üreterek aynı cesaretle tereddüt etmeden diktiği anıtı yıkar. Hiç kimse gibi düşünmemeye, hiç kimse gibi yapmamaya, hiç kimse gibi bakmamaya sonuna kadar özen gösterir; yetmez, bir kez de söyler. Örneğin peygamberden mi söz edecek; herhangi bir mü'min gibi söz etmez. Neden böyle yapmadığını, *hazret* demediğini kalam kalkaniyle savunur ve gerekçelendirir. Ardından, kendi tatmin olunmamış cinsel açlığının ve kendisinden yaşlı bir kadınla bir ömür geçirdiği evliliğinin intikamını peygamberden alır ve peygamberin de kendisinden yaşlı Hatice ile geçen yıllarının acısını çıkarmak için torunu yaşındaki bir kadınla evlendiğini söyler küstah bir dille; kendisinin hayatında başaramadığı bir şeydir bu, bu nedenle hınç duyar.

Hiç tevazua gerek görmeden, Türkiye’de birinci derecede kendisinin yazdıklarının okunması gerektiğini, söyler. İslâm’dan Marksizme, bilimden ve felsefeden sanata, edebiyattan politikaya kadar görüş belirtemeyeceği konu neredeyse yoktur. İslâm hariç bütün bu alanların çoğunda da Türk aydın ve entelektüellerinin hemen hepsinden daha çok bilgi ve malumat sahibidir. İslâm’ı bildiği söylemez ama. Vahyin mutlak bir hakikat olduğunu belirtir ama İslâm konusunda düşündüklerini, yazdıklarını ve söylediklerini, hiçbir zaman vahyi merkeze alarak yazmaz, vahiy bağlamında düşünüp konuşmaz. Daha çok da kültürel, düşünsel İslâm ve içinde doğup büyüdüğü toplumsal çevrenin oluşturduğu atmosfer belirler onun inanç iklimini; akaitle alıp veremeyeceği yoktur. Ölümünden bir yıl önce, Ahmet Hamdi Tanpınar’a imrenerek, kendisini en iyi ifade eden bir konuşma olduğunu da belirttiği, inançlarına ilişkin *dürüst* bir açıklama yapar: “Tanrı sorusuna cevap veremem. İnanıyorum da inanmıyorum da. Bunlar matematik birer realite değil ki. Zaman zaman inandım. Ama ne kadar inanıyorum? Bilemiyorum. Eğer Tanrı olmazsa hayat bir curcuna oluyor. İntihar tam bir hal çaresi oluyor o zaman. Camus’nün yaptığı da bu, Sisyphos Efsanesi’nde söylediği gibi ya inanacaksın ya intihar edeceksin. Üçüncü bir hal çaresi yok. Bunlar kaypak kavramlar. Kim ne kadar inanır, bilinmez. İnanıp inanmadığımı bilemiyorum. Müslümanım. Müslüman bir çevrede doğdum. Ancak ne kadar inanıp inanmadığının cevabını mahşer günü bilebileceğim.” Bir de kızı Ümit Meriç’in tanıklığı var son günleriyle ilgili: “Son günleri yaklaşımakta, Cemil Meriç kim senin anlamadığı bazı sözler söylemektedir. Koridorda yankılanan bu sözcükler arasında, açık seçik anlaşılan kelimeler; ‘Allah, Allah, Allah’ ve ‘Muhammed sevgilim’dir. Kendi sözleriyle bu tanıklığı birbirine yaklaştırmak gerekir sonu hakkında hüsnüzan sahibi olabilmek için.

Bu kadar geniş bir düşünsel ve kültürel alanda konuşup yazmasına karşın, edebiyat alanında yazdıkları Cemil Meriç’in en yetkin eserlerini oluşturur. Edebiyat eleştirileri ve değerlendirmeleri gerçek birer değer ifade eder. Bunda kendisinin okumalarını ve birikimini, daha çocuk yaşlardan itibaren edebiyata göre konumlandırmasının payı büyüktür. Şair olmak, romancı olmak onun en büyük arzusudur. Balzac olmasa en büyük romancı, Necip Fazıl ve Nâzım olmasa en büyük şair kendisi olacaktır. Çevirilerinin de büyük bir kısmı bu ilgisini ve bilgisini gösterir. Dil bilinci, tarih ve kültür bilinciyle *yerli*; geniş müktesebatıyla, Fransız dili ve Fransız eğitiminin biçimlendirdiği aydın, entelektüel tavrı ve düşüncüsüyle çok sevdiği kendi ülkesinde, kendi insanı içinde, inanabilmek için yanıp tutuşan bir *yabancıdır*. Batıyı ne kadar eleştirirse eleştirsin, Batı karşısında her zaman gözü kamaşır. Oradan öğrendiği ve hiçbir zaman kendi kavramlarıyla ölçüp değerlendiremediği *şüpheli* ve *tecessüs*, bu anlamda onun için hem iki gözbağı hem de bütün kazanımlarını borçlu olduğu düşünce yöntemi olmuştur.

Cemil Meriç, ardında bıraktığı külliyatı, artıları ve eksileri, olumlu ve olumsuz düşünceleri, bütün özellikleri ve güzellikleriyle Cumhuriyet dönemi Türk düşünce hayatımızı en iyi ve üst düzeyde temsil edebilecek bir düşünce ve kültür adamıdır. Hem Müslüman hem demokrat ve liberal, hem solcu hem sağcı kabul edilebilecek, kendisi de yerine göre bunların hepsini kabul edebilen bir aydın ve entelektüel olarak herkestdir ama hiç kimseden de değildir. Onu bir *aydın* ve *entelektüel* yapan özellikleri de en başta bunlardır.

* * *

HECE dergisi 2010 yılının ilk ve aynı zamanda 157. sayısı olan *Bir Entelektüel Tedirgin: Cemil Meriç* başlıklı 19. özel sayısı ile Türk edebiyatının ve Türk düşüncesinin işaret taşlarının bilançosunu çıkarmaya devam ediyor. Bu sayımızı da katkılarıyla zenginleştiren yazar arkadaşlarımıza emekleri için teşekkür ederiz. Bu sayıda Cemil Meriç Kaynakçasını yine Yusuf Turan Günaydın ve İsmail Çakmak birlikte büyük bir emek sonucu hazırladılar. Elleri sağlık. Albüm bölümündeki fotoğrafları toparlayabilmemiz için yardımlarını esirgemeyen Ömer Lekesiz'e, Üsküdar Belediyesinden Belgin Dişçi'ye, Cafer Vayni'ye ve Mustafa Aldı'ya teşekkür ederiz. *HECE* ve *HECEÖYKÜ* dergilerinin her ay yayımlanacak sayılarında ve özel sayılarımızda buluşmak dileğiyle...

HECE

CEMİL MERİÇ KRONOLOJİSİ*

- 1877 Babası Mahmut Niyazi Bey'in yaklaşık doğum tarihi.
- 1912 Balkan Harbi sırasında ailesi Yunanistan/Dimetoka'dan Hatay'a göç eder.
- 1916 12 Aralık günü Hatay'ın Reyhanlı kazasında Hüseyin Cemil dünyaya gelir. İki de ablası vardır: Zehra ve Nadide. Bir-yedi yaş çocukluğu Antakya'da geçer. Babası aynı şehirde Ziraat Bankası müdürü, sonra da mahkeme reisidir.
- 1920 Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarla 1936 arası, Suriye Fransa'nın mandası altındadır. Misak-ı Millî dışında bırakılan Hatay'da da muhtar bir idare kurmuştur Fransa: Bağımsız İskenderun Sancağı.
- 1923 Babasının memuriyetten ayrılması üzerine Reyhanlı'ya dönerler. Aynı yıl Reyhanlı Rüştüyesi'nde okula başlar. Bu ilkokulda, üçüncü sınıftan itibaren Fransızca dersleri de okutulmaktadır.
- 1928 İlkokulu bitirir, elindeki diplomanın adı: "Certificat d'études primaires"dir. Aynı yıl Antakya'ya gider ve Antakya Sultanîsi'nde ortaokula başlar. Eğitim Fransız kültürü ağırlıklıdır.
- 1933 Çalışkan bir öğrenci olmasına rağmen cebirden ikmale kalır, gözleri zayıftır ve sınıftaki tahtayı iyi görmemektedir, altı numara miyobu olduğu anlaşılır. Aynı yıl, yerel *Yenigün* gazetesinde ilk yazısı yayımlanır: "Geç kalmış bir muhasebe" (23.9.1933).
- 1934-35 On birinci sınıfı, birinci bölüm bakaloryayı alarak bitirir ama liseden mezun olamaz. Çünkü aynı yıl, lise on iki sınıf olur ve ikinci bakalorya konur. Yani bir yıl önce on birinci sınıfı bitirenler üniversiteye girebilirken, onun on ikinci sınıfı da bitirmesi gerekir.
- 1935-36 On ikinci sınıf felsefe sınıfıdır, bu sınıftayken, milliyetçi tutumu, yayımlanan bir yazısı ve bu yazıda bazı hocalarına, onları yeteri kadar milliyetçi bulmadığı için sert çıkması ("Türk Genci", Yıldız, 5.7.1935), parlak bir talebe olmasına rağmen ve mezuniyetine pek az bir zaman kala, ikinci bölüm bakaloryayı almadan okulu terk zorunda kalmasıyla sonuçlanır. Okulu bitirdiğinde tahsiline Mülkiye'de devam edebileceken, bu imkân da böylece ortadan kalkar.
- 1936-37 İstanbul'a gelir. Üniversiteye giremez. Bir süre Pertevniyal Lisesi on ikinci sınıfına devam eder. Hocaları, felsefede İhsan Kongar, tarihte Reşat Ekrem Koçu, edebiyatta Keyise İdalı, Fransızcada

- Nurullah Ataç'tır. Kumkapı ve Kadırğa talebe yurtlarında kalır. Nâzım Hikmet ve Kerim Sadi ile tanışır. Onlar için kendi imzasını kullanmadan iki kitap çevirir Türkçeye: Gaston Jeze'nin maliye ile ilgili 400 sayfalık bir kitabı ile Stalin'in *Pratik ve Teori* adlı kitabı. Vaat edilen tercüme paralarını alamaz.
- 1937 İstanbul'da geçinebilmesi zordur, Mayıs ayında vapurla İskenderun'a dönmek mecburiyetinde kalır. Aynı yıl İskenderun'un Haymeseki adlı köyünde dokuz ay kadar ilkokul öğretmenliği yapar, hemen hiç öğrencisi yoktur. Aynı yıl İskenderun Tercüme Bürosu'na sınavla reis muavini olur, Türkçe basını Fransızcaya çeviren bir ekibin başındadır. Beş altı ay kadar bu işte kalır.
- 1938 Hatay bağımsız bir cumhuriyet olmaktadır. Türkiye'nin, sancaktaki idare amirlerinin Türk olması için Fransızlar nezdindeki girişimi sonucu, Fransızlar tarafından Aktepe'ye nahiye müdürü tayin edilir. Sadece yirmi iki gün süren bir memuriyet. İşine Hatay Valiliği'nden gelen bir telefonla son verilir. Reyhanlı'ya dönüp Batı Ayrancı köyünde ilkokul öğretmenliğine başlar. Türk Hava Kurumu'nda sekreterlik, Belediyede kâtiplik gibi geçici görevlerde de bulunur.
- 1939 Nisan ayında tevkif edilir, üç yüz kadar kitabına ve dergi koleksiyonlarına el konur. Antakya'ya götürülür, Hatay hükümetini devirmek suçundan idam talebiyle yargılanır, iki ay sonra beraat eder. Aynı yıl 29 Haziran'da Hatay Türkiye'ye katılır.
- 1940 Tekrar İstanbul'dadır. Bir arkadaşından İstanbul'da Yabancı Diller Okulu'na burslu talebe alındığını, oraya girebileceğini öğrenmiştir. Okula müracaat eder, giriş sınavını kazanıp iki yıl okur, iki yıl da Fransa'ya staja gönderilecektir. Tarlabası'nda bir pansiyonda kalmaktadır. Elit, Nisvaz gibi zamanın sanatçı ve aydınlarının bir araya geldiği kahvelere devam eder bir süre.
- 1941 İstanbul'daki ilk yazısı *İnsan* dergisinde yayımlanır: "Honoré de Balzac"
- 1942 İkinci Dünya Savaşı yüzünden Yabancı Diller Okulu öğrencileri Avrupa'ya gönderilemez, mecburî hizmeti vardır, kurada şansına Elazığ çıkar. Aynı yıl Elazığ'a gitmeden az önce tarih ve coğrafya öğretmeni olan Fevziye Menteşoğlu ile tanışır ve 19 Mart günü evlenir, eşi İstanbulludur. Aynı yıl, Haziran ayında babası ölür. Aynı yıl, 29 Ekim'de Elazığ Lisesi'nde Fransızca öğretmenliğine başlar.
- 1942-43 *Ayın Bibliyografyası* adlı dergide tercüme tenkitleri yayımlanır. Elazığ Askeri Hastanesi'nce düzenlenen bir kurul raporuna göre, her iki gözündeki yüksek ve "müterakki" miyop askerlik yapmasına engelidir, askerlikten muaf tutulur.